

ГУМДЭВЫСТОНЫ ССР ЗОНАДТЫ АКАДЕМИ
ХУССАР ИРЫСТОНЫ ЗОНАД-ИРТАСÆГ ИНСТИТУТ

**1905-1907 АЗТЫ
РЕВОЛЮЦИЙЫ
ÆМÆ ХУССАР ИРЫСТОНЫ
МИДÆГ
1917-1921 АЗТЫ МИДХÆСТЫ
ХАЙАДИСДЖЫТЫ
МЫСИНÆГТÆ**

СТАЛИННР-1960

ГУЫРДЗЫСТОНЫ ССР ЗОНАДТЫ АКАДЕМИ
ХУССАР ИРЫСТОНЫ ЗОНАД-ИРТАСÆГ ИНСТИТУТ

1905-1907 АЗТЫ
РЕВОЛЮЦИЙЫ
ÆМÆ ХУССАР ИРЫСТОНЫ
МИДÆГ
1917-1921 АЗТЫ МИДХÆЕСТЫ
ХАЙАДИСДЖЫТЫ
МЫСИНÆГТÆ

ХУССАР ИРЫСТОНЫ НАДЗАХАДОН РАУАГЪДАД
СТАЛНИР—1960

ПЛИТЫ ОЛГЪÆ СИМОНЫ ЧЫЗГ

(партизан)

Февралы революци мæ рый-
Иæфта Гуры сылгоймæгты гимна-
зы 7 классы ахуыргæнинагæй.
Революцийы цаутæм мах, ахуыр-
гæнинæгтæ, æцæг æххæст æмбар-
гæдзинадимæ нæ кастыстæм, фæлæ
революцийыл æмбæлдыстæм акти-
вонæй, нæ риутыл сырх банттæ
даргæйæ.

Февралы революцийы фæстиуæ-
гæн ахуыргæнинæгтæ сæ къухмæ
райстой иу чысыл бартæ; организацигонд æрцыд ахуыр-
гæнинæгты Цæдис. Цæдисы минæвар уыдис педагогон
Советы сконды уынаффæгæнæг хъæлæсы баримæ.

Сылгоймæгты гимназы ахуыргæнджыты зынгæ хай
(гуырцзаг æвзаджы ахуыргæнæг Никъо Ломаури, физи-
кæйы ахуыргæнæг Малинин, уырыссаг æвзаг æмæ лите-
ратурæйы ахуыргæнæг Александрова, историйы ахуыргæ-
нæг Рабуховский М. И., математик Коренева Ф. И. æмæ
Багаты С. С.*) уыдис прогрессивон зондахастыл лæуд.

Рæзгæ революцион цауты æндæвдады бын хистæр
классты ахуыргæнинæгтæ тынгдæр сактивон сты, хъахъ-

* Иæ фырт Багаты С., Петербурджы университеты студент, фыц-
цаг дунейы хасты райдианы, иæ революцион куысты тыххæй æрцы-
ди Сыбырмæ хаст, Уымæ ссардтой прокламацитæ—империалистон
хæстæй мидхæстмæ рахизыны сæраппонд кусджытæм ныстуан æмæ
афтæ дарддæр.

хъæдтой сæ бартæ. Цæвиттон, латинаг æвзаджы ахуыргæнæг Каггин, Фæскавказы ахуырадон окруджы уынаффæйы сæрты ахизгæйæ, куы фæнд кодта, раджы ивд чи 'рцыд, уыцы экзаментæ тыххæй ахуыргæнинæгтыл нывæттын, уæд уыцы фарсты фæдыл йæ фарс рахæцæг гимназы директоримæ уыдонæн ахуыр фæуæг 8 класс радтой стыр ныхкъуыр.

Гимназ фæуыны фæстæ, 1918 азы уалдзæджы æз æрбацыдтæн Хуссар Ирыстонмæ, цыран æрбайæфтон революцион зонахастыл лæуд адæмон массæты. Дзауы хъæуы æрымбырд ис адæмы съезд, цыран Хуссар Ирыстони фæллойгæнджытæ æргомæй загътой Советон Уæрæсемæ сæ ориентацийы тыххæй.

1919 азы 12 майы Цхинвалы сабыр цард хъыгдард æрцыд инæлар Караловы æфхæрæг экспедицийы æнæнхъæлæджы фæзындæй. Горæды уынгты рацу-бацу кодтой меньшевикон гвардийы салдæттæ. Националон Советы агъуысты баджигул кæнгæйæ, уыдон йæ сæрдарæн фехъусын кодтой, зæгъгæ, Нацсоветы агъуыст æхгæд цæуы æмæ дзы курæг сты, цæмæй уырдыгæй ацæуа.

Уый фæстæ меньшевиктæ райдыдтой адæмон съезд цæттæ кæнын. Съезды „агъоммæйы рæстæджы Хуссар Ирыстони фæллойгæнджытæ УК (б) П дæластæрдон организацийы разамындæй цæттæ кодтой инæлар Караловы æфхæрæг экспедицийæн аккаг ныхкъуыр радтынмæ. Стыр куыст бакодта Абайты (Зораты) Алыксандр, адæмы съезды æнæлегалон æгъдауæй хайад чи иста.

Съезд бакæныны бон, тæрхондоны ныры агъуысты алварс (хиды фалейæ) гвардионтæ къордтæй рацу-бацу кæнын райдыдтой. Бирæтæ дзы рабадты залмæ дæр баирвæзтысты. Съезды байгоммæ æнхъæлмæ кæстгæйæ, делегæттæ хъæлдзæгæй сæ кæрæдзиимæ ныхас кодтой. Уыдонæй сæ иу, ацæргæ зæхкусæг, гвардионтæм амонгæйæ, йæ фарсмæ бадæджы афарста: „Мæнæ уыдон та цы хъæуы, æд топпытæ цы лæууынц, уыдон дæр делегæттæ сты?“ Уый ныхъуси, йæ сæр уырдыгмæ 'руадзгæйæ. Залы басабырсты. Президиумы бадтысты инæлар Каралов, Гуры уезды камиссар Карцивадзе, меньшевикон камиссар Дзассохты А. æмæ Тыбылты Алыксандр.

Сæрдариуæггæнæг Тыбылты А. ныхасы бар радта æф-
хæрæг экспедицийы хистæр инæлар Караловæн.

Инæлар нымайын райдыдта Нацсоветы æппæт „тæри-
гъæдтæ“— Учредителон æмбырдыл хъоды бакæнын, мень-
шевикон æфсадмæ æрсидты фæсыкк, меньшевикон камис-
сарты раивд æмæ афтæ дарддæр. Æз, куыд Нацсоветы ку-
сæг, афтæ ныхасы рацыдтæн Караловы хæдфæстæ æмæ ра-
дзырдтон Н. Жорданияйы сусæг бадзырды æмæ Нацсоветы
разамындгæнджыты æрцахсты тыххæй. Уый уыдис æгасæй
дæр Караловы ныхасы мидисы ныхмæ. Æз дзырдтон иро-
нау, фæлæ Караловы „куырдиатмæ“ гæсгæ мæ раныхас
сфæлхатт кодтон уырыссаг æвзагыл.

Ног сывзæрстгонд Нацсоветы сконды бындуронæй уы-
дысты æнæпартионтæ.

Æнæмæнг банысанкæнын хъæуы, куыд 1917 азы Дзауы
съезды ирон сылгоймæгтæн фыццаг хатт сæ хъæлæс куы
райхъуыст, куыд æхсæнады æмбар уæнгтæ, афтæ, уæдæй
фæстæмæ революцион Хуссар Ирыстоны сылгоймæгтæ, сæ
къухты хæцæнгæртæ, афтæмæй хъахъхъæдтой Стыр Ок-
тябры социалистон революцийы байсæггæгтæ, Советон хи-
цауады сæрыл тохкæнгæйæ.

Фæллойгæнæг ирон адæмæн хорз зындгонд сты Совет-
тон хицауады сæрыл ахæм активон тохгæнджытæ, куыд
Тыбылты Верæ, Бабайты чызг, Джиоты чызг, Дзæгъиаты
чызг, Санахъоты Олгъæ (Дуджджи), Гаглойты Гæмси,
Томайты Н. Г., Джиоты Н. æмæ бирæ æндæргы нæмттæ.

1919 азы, Нацсоветы ныддæрæны фæстæ, æз ацыдтæн
Тифлисмæ æмæ кусын райдыдтон æфсæнвæндагон скъола-
йы ахуыргæнæгæй. Ам æз фыццаг хатт фембæлдтæн Гæ-
диаты Юрийы фырт Михаилмæ (Цомахъимæ), уыцы рæс-
тæджы ирон скъолайы директорæй чи куыста. Уыцы за-
маны Тифлисы уыдысты æфсымæртæ Бутаты Хъазбег
æмæ Инал, дохтыр Рæмонты Евген æмæ Гарданты Михал.

Гæдиаты Юрийы фырт Михаилмæ мæнæн уыдис хорз
ахастытæ. Мæ куысты мын уый кодта стыр æххуыс. 1919
азы кæрон Терчы областы Советон хицауад расидт кæй
æрцыд, уымæ гæсгæ Гæдиаты фырт æмæ йеннæ æмбæлт-
тæ—политэмигранттæ ацыдысты Дзæуджыхъæумæ.

Хуссар Ирыстоны 1920 азы æдгæртæ растад ныцъист-кæныны фæстæ ацъдтæн Цæгат Кавказмæ, цыранмæ эмиграцийы алыгъдысты Хуссар Ирыстоны цæрджытæ, меньшевикон æфсадæй сæхи бахизыны тыххæй. Ам та æз ногæй фембæлдтæн Гæдиаты Юрийы фырт Михаилмæ. Уыцы рæстæджы уый уыди рухсады адæмон комиссар. Хуссар Ирыстоны лигъдæтты сывæллæттæ фæдынаг æмæ хæцгæнизтæй массон æгъдауæй рынчын кæнын кæй райдыдтой, уымæ гæсгæ тагъд организаци кæнын райдыдтой сывæллæтты хæдзæртæ. Гæдиаты Цомахъ мæ кусынмæ арвыста уыдонæй сæ иумæ. Уым куыста Санахъоты Дзæмбол. Сывæллæтты хæдзары кусты уавæртæ уыдысты тынг уæззау. Цæвиттон, сугтæ сæдтынæн фæрæт самал кодтаиккам, уый тыххæй бахъуыдис коммунхозы хицау Саша Гегечкъорийы хъуыддаджы йæхи фæхæццæ кæнын.

Тагъд рæстæджы мæ бахъуыдис сывæллæтты хæдзарныуадзын, уымæн æмæ мæ айвтой хæххон сылгоймæгты 'хсæн! кустыны фæдыл партийы обкомы инструкторы куыстмæ. Уыцы куыст баст уыдис Мæхъæлы, Цæцæны, Ирыстоны æмæ Нальчыкмæ рацу-бацу кæнынимæ. Уыцы балцытæн-иу хатт уыдис иттæг мæгуырау фæстиуджытæ. Цæвиттон, иу хатт Мæхъæлы бæстæйы аскъæфтæуыд нæ инструкторы—уырыссаг чызджы æмæ йæ налссардтам.

Мæ куысты уыцы периодмæ хауы, мæ царды мын арфæд чи ныууагъта, ахæм цау. 1920 азы октябры кæрон, УК (б) П Хуссар Ирыстоны организацийы сылгоймæгты хайад мæн арвыста Мæскуымæ сылгоймæгты Æппæтуæрæсейон съездмæ делегатæй. Уыцы балцы рæстæджы æз фæдтон В. И. Ленины. Стыр театры йын хъуыстон йæ докладмæ, фæдтон æй Инесса Арманды мард бавæрыны рæстæджы æмæ йæм Хурскæсæны адæмты делегациимæ иумæ уыдтæн химæрайсты Кремлы.

Хурскæсæны адæмты делегаци æрбынат кодта иу агъуысты, Коминтерны дыккаг конгрессы делегациимæ иумæ уазæгдон „Мæскуы“-йы. Уыцы рæстæджы Мæскуыйæн йæ бон нæ уыдис уазджытæн хæлцæд организаци кæнын, уымæн æмæ кæрдзын æмæ хæлц лæвæрдтой фидар норматæм гæсгæ. Сау кæрдзыны къæбæр æмæ бæхи фыдæй

арæст хæринаджы къус уыдысты делегаттæн сæ хуыздæр хæринаг.

Делегатты æрбæстон кæныны тыххæй æппæт аудын-дзинадтæ хæсгонд уыдысты æмдзæрæндоны комендант, америкæйаг коммунист Пейчæн. Сæрибарæй уырыссаг æвзагыл дзургæйæ, уый иттæг хъæлдзæг дардта делегатты. Иу хатт, арæх куыд кодта, афтæ, райсомæй бабæрæг кодта æмдзæрæндоны хъахъхъæнджыты. Пейч дисы бахаудта, сæ къæхтыл мæцъыйæ æрчъитæ кæмæн уыд, уыцы хахъхъæнæг сырхæфсæддонты уындæй. Йæ зæрдæ куырынцад, уæд райдыдта тыхсгæйæ телефоны дзурын: „Айцы хуызæн хъуыддаг у, цы рырвыстат сырхæфсæддонты æрчъиты мидæг, æви нæ барæй афтæ фæнды, цæмæй фæсарæйнаг делегатты раз нæ мæгуырдынад равдисæм?“ Уыцы рæстæджы Мæскуыйы Сырх фæзуаты ныгæдтой америкæйаг журналист, чиныг „Десять дней, которые потрясли мир“ -ы автор Джон Риды. Чиныгæн раздзырд ныффыста В. И. Ленин.

Мæскуыйæ Дзæуджыхъæумæ рыздæхгæйæ, æз, куыд делегат, афтæ партион организацийы раз хыгъд радтон Мæскуымæ мæ ацыды тыххæй. Балцы ацыды тæлмæнтæ æмæ Ленинимæ фембæлдтытæй разæнгард уæвгæйæ, æз ног хъаруимæ райдыдтон хуыздæр кусын хохаг сылгоймæгты ‘хсæн.

1921 азы уалдзæджы Дзæуджыхъæумæ арæхæй-арæхдæр цыдысты зонæнтæ, меньшевикон æфхæрды ныхмæ Гуырдыстоны кусæг адæм цы рæстæдтæ аразын райдыдтой, уыдон фæдыл. Сырх Афсад растадонтæн æххуысмæ жæй цауы, уый куы базыдтой, уæд Дзæуджыхъæуы С. М. Кировы инициативæйæ райдыдтой организаци кæнын Сырх Афсады хæйттæн баххуысы тыххæй къордтæ революцион растадонтæй. Фыццаг организацион къорды æз дæр мæхи ныффыссын кодтон. Къорды политикон разамынадгæнæг уыд Дзадтиаты А. М.

1921 азы февралы дыккаг æмбисы къорд рарæст Дзæуджыхъæуæй Арыдон—Зæрæмæгыл Къазарайы коммæ. Мах зæрдиагæй фæндараст кодтой не ‘мбæлттæ æмæ нæ хæлæрттæ. Абайты Алыксандр йæ къухæй æрмкъухтæ ра-

ласта æмæ мын сæ радта: зыдта фæндагыл мæ кæй бахъæудзысты, уый. Æнæниздзинады адæмон комиссар Носов та мын радта иу авг коньяк.

Фыццаг æрулæфыдыстæм, æхсæвиуат бакæнгæйæ, Зæрæмæджы. Уырдыгæй рацыдыстæм сæумæцъæхæй. Æппæт рæстæджы дæр цыдыстæм фистæгæй, зымæгон уæззау уавæрты, фæлæ фæллад не 'нкъардтам, уымæн æмæ нæ хъуыдытæ здæхт уыдысты иу нысанмæ—Сырх Æфсæды хæйттимæ тагъддæр баиу уæвын æмæ Гуырдыстоны фæллойдгæнæг адæмимæ иумæ æлгъаг меньшевикон æлда-риуæгдзинадæн кæрон скæнын.

Къасарайы комы алæмæты рæсугъддзинад мæ дисы бафтыдта. Кæмдæр комы арфы згъорæг Æрыдонны цæугæдонны сæх-сæх мын мæ зæрдыл лæууын кодта мæ райгуырæн Ручы комы æмæ Леуахийы цæугæдоны. Къасарайы комæй рахизгæйæ, дыккаг бон изæры æрхæццæ стæм Захъхъайы хъæумæ æмæ æрынцадыстæм бынæттон хохæгты хæдзæртты. Гæззаты Лади, Хъуылаты Сикъо æмæ æз сфæнд кодтам Хетæгкаты Къостайы райгуырæн хъæу Нармæ бацæуын. Æрынцадыстæм Мамийы фырты бинонтæм. Уыдон ныл зæрдиагæй фембæлдысты. Суазæг нæ кодтой сæ кадавар æхсæвæрæй. Артдзæсты сыгъдис сæнарæй скæнгæ арт. Уымæ гæсгæ къæс кодта æнæхъæнæй сæнары сымаг.

Ацы ран æрдз у мæгуыр, адæм—зæхцух. Зæхх фæгкæй нæ уыди, уымæ гæсгæ хохæгты хæдзæрттæ арæст уыдысты комкоммæ къæдзæхы уæлæ. Къасарайы комæй суанг Кавказы сæйраг рагы Хуссары фæхсæмæ æрдз бæрæгæй зыны йæ мæгуырдынадæй.

Захъхъайæ рацæугæйæ, нæ къорд цыдис æфцæгыл. Арф миты æфцæгыл хизын уыл зын. Немæ цы хæлцæдон продукттæ уыд, уыдонæй бирæты æппарын бахъуыд. Ныф-фæлладыстæм, афтæмæй изæры схæццæ стæм æфцæджы цъушпмæ æмæ нæ фæндаг дарддæр кодтам. Æфцæджы рæбын ныл бынтондæр æрталынг ис. Мах не 'ппæт дæртарстыстæм мит зæйтæй æмæ уый адыл хъуыды кодтам æдасдæр фæндаг сывзарыныл.

Фæзы цæуын нын уыдис æнцондæр, фæлæ нæм æзвахс никæцы хъæу уыдис. Райсомырджæм дардæй миты мидæг

ауыдтам цахæмдæр сау тæппытæ. Нæ иу к'бордæй фæхицæн æмæ размæ азг'бордта, сбæрæг сæ кодта æмæ йæ х'æлæсы дзаг ных'х'æр кодта: „Адон æмбонды михтæ сты, кунд зыны, афтæмæй х'æумæ æввахс стæм!“ Уыцы х'æр нæ фæныфсджындæр кодта æмæ мах дæр нæ фæндаг дарддæр кодтам, бæллицæг æрулафтмæ æнх'æлмæ кæсгæйæ.

Боны ц'æхæй бацыдыстæм Чеселты х'æумæ æмæ бахостам, фыццаг цы хæдзармæ бахæццæ стæм, уый дуар. Хæдзары хицау нын дуар æрæгмæ кодта. Куы нæ базыдта, уæд нæ куырда, цæмæй йæм мидæмæ ма бацыдаиккам, уымæн æмæ, дам, меньшевиктæ сæ пост ардыгæй нырма знон систой, æмæ, зæгъгæ, сыхаг х'æуты алы ран дæр ис меньшевикты посттæ. Уый нын нæ ныхасмæ нæ байхъуыста. Мах æй гуымир æгъдауæй иуварс асхуыстам æмæ хæдзармæ бацыдыстæм. Нæ дзауматæ æмæ нæ хæринагтæ уым ныууадзгæйæ, райдыдтам бынæттон хæдзæрттыл зылы æмæ нæхицæн æхсæвбынæттæ бæстон кæнын.

Чысыл куы аулафыдыстæм æмæ куы фæх'уыртх'ом стæм, уæд нæ к'бордæй иу цалдæр лæджы, х'æуы иу æвзонг' лæппу-лæджимæ ацыдысты, æхсæв нæ к'бордæй чи фæхицæн, уыцы æмбалы агурæг. Уыдон æй уæдидæгæн ссардтой æмæ фæстæмæ æрбаздæхтысты. Нæ фæндагыл уæвæг х'æуты мидæг меньшевикты постты нымæц базонын нæ кæй фæндыд, уый тыххæй к'борд арвыста разведчикты. Уыдон сбæрæг кодтой, зæгъгæ, меньшевиктæ æппæт х'æутæй дæр систой сæ посттæ æмæ, зæгъгæ, Сырх Афсад бахæццæ Гуырдыстонмæ. Æнæмæтæй Чеселты æрхсæвиуаткæнгæйæ, райсом раджы Цхинвалы 'рдæм дарддæр ацыдыстæм. Фæндагыл нæ цæстыты раз фæвзæрдысты æвирх'æу гæвзыккдзинад æмæ пырхдзинæдты нывтæ--алы ран дæр зындысты меньшевикты фæдтæ, Хуссар Ирыстони æнæхæцæг адæмæн цы карз фыдмитæ фæкодтой, уыдон фæдтæ.

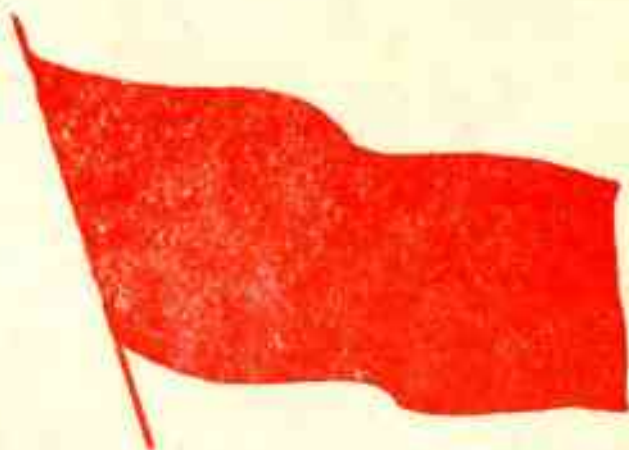
Уыцы бон изæрырдæм мах Раройыл Дзаумæ æрхызтыстæм. Ч'æхмæ нæма бахæццæ стæм, афтæ бахаудтам мæсыджы бадæг меньшевикты æхсты бын. К'борды дзуап-

пон гэрæхты руаджы æхст уайтагъд куынæг æрцыд. Чъе-хы хъæуы ныл сымбæлди Сырх Æфсады бæхджын эскад-рон Казюлины разамынады бын. Уыцы бон мах Сырх Æфсады минæвæрттимæ иумæ æрхæццæ стæм Цхинвалмæ æмæ сывзæрстам Ревком. Ие сконды уыдтæн æз дæр сек-ретарæй.

Ревкомы куыст цыдис иттæг уæззау уавæрты. Ныд-дæрæнгонд меньшевикон æфсады баззайæггæгтæ, нæ алы-варс уавæг гуырдыиаг хъæуты сæхи æмбæхсгæйæ, про-вокаци кодтой æвæткъдинаедтæ, зæхкусджыты 'хсæн хæ-лиу кодтой мæнг ныхæстæ, ома, дам, сæ бынæттæм цы ирон лигъдæттæ здæхы, уыдон, дам, сæхи цæттæ кæнынц, цæмæй, дам, Гуырдызтоны бафхæрой. Тæккæ фыццаг бон-ты æввахсдæр хъæутæй сæ иуæй (йæ ном ын нал хъуы-ды кæнын) Ревкоммæ фæзынди зæхкусджыты делегаци, сæ бынæттæм фæстæмæ эмиграцийæ чи рыздæхт, уыцы ирæттæ сæ хъыг дарынц, зæгъгæ, ахæм хъастимæ. Деле-гаци фехъусын кодта, зæгъгæ, хъæуы цæрджыты бахъуы-ди æд сывæллæттæ сæхи хъæды æмбæхсын. Уыцы хъаст бынаты куы сбæлвырд кодтам, уæд рабæрæг ис, уыцы зæхкусджытæ æнцад-æнцойæ кæй цардысты æмæ, æгæрыс-тæмæй, кæй никуыдæм лидзыны фæнд кодтой, уый.

Разамындгæнæг партион кусджытæ Цæгат Ирыстонæй куы рыздæхтысты, уæд организацигонд æрцыд Округон Ревком. Райдыдтам æндидзынкæнын, меньшевиктæ кæй ныппырх кодтой, уыцы адæмон хæдзарад. Цæмæй нæ бон бауыдаид, эмиграцийæ чи здæхти, областы уыцы цæр-джытæн бынæттæ æрбæстон кæнынны хъуыддаг, уый тых-хæй хъуыдис партион æмæ Советон органытæ диссаджи хъаруджын æмæ оперативон куыст. Райгуырæн бæстæ зæрдиагæй æмбæлдис фæлмæцыд æмæ райгуырæн бæстæ-йыл чи 'нкъард кодта, уыцы лигъдæттыл.

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

**ВОСПОМИНАНИЯ
УЧАСТНИКОВ
ГРАЖДАНСКОЙ ВОЙНЫ
В ЮГО - ОСЕТИИ
1917 — 1921гг**

СТАЛИНИР•1957

АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР
ЮГО-ОСЕТИНСКИЙ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ

ВОСПОМИНАНИЯ
УЧАСТНИКОВ
ГРАЖДАНСКОЙ ВОЙНЫ
В ЮГО-ОСЕТИИ (1917—1921 гг.)

ГОСИЗДАТ ЮГО-ОСЕТИИ
СТАЛИНИР • 1957

ПЛИЕВА ОЛЬГА СЕМЕНОВНА

(партизанка)

Февральская революция застала меня ученицей 7 класса Горийской женской гимназии. На революционные события мы, учащиеся, реагировали хотя еще не совсем сознательно, но активно, приветствуя революцию с красным бантиком на груди.

В результате Февральской революции учащиеся получили кое-какие права, был организован Союз учащихся. Представитель Союза входил в состав педагогического Совета с правом решающего голоса.

Значительная часть преподавателей женской гимназии (преподаватель грузинского языка Нико Ломоури, преподаватель физики Малинин, преподавательница русского языка и литературы Алесандрова, преподаватель истории Рабуховский М. И., математик Коренева Ф. И. и Багаева С. С.*) была прогрессивного направления.

Под влиянием нараставших революционных событий учащиеся старших классов все больше активизировались; отстаивая свои права. Например, когда преподаватель латинского языка Кагтын вопреки решению Закавказского учебного округа хотел навязать давно отмененные экзамены, он и поддерживав-

* Ее сын С. Багаев, студент петербургского университета, в начале первой мировой войны за революционную деятельность был сослан в Сибирь. У него нашли прокламации—обращение к рабочим превратить войну империалистическую в войну гражданскую и т. д.

щий его в этом вопросе директор гимназии встретили резкий отпор со стороны выпускного 8 класса.

Окончив гимназию, весной 1918 г. я выехала в Юго-Осетию, где застала революционно настроенные народные массы. В селе Дзау собрался съезд народа, на котором трудящиеся Юго-Осетии открыто заявили о своей ориентации на Советскую Россию.

12 мая 1919 года мирная жизнь Цхинвала была нарушена неожиданным появлением карательной экспедиции генерала Каралова. По улицам города стали маршировать солдаты меньшевистской гвардии. Они, обыскав помещение национального совета, его председателю объявили, что помещение Нацсовета печатывается, просят покинуть его.

После этого меньшевики стали готовить созыв съезда народа. В предсъездовское время трудящиеся Юго-Осетии под руководством подпольной организации РКП(б) готовили достойный отпор карательной экспедиции генерала Каралова. Большая работа была проделана Абаевым (Зораевым) Александром, нелегально присутствовавшим на съезде народа.

В день открытия съезда вокруг нынешнего помещения суда (за мостом) стали группами расхаживать гвардейцы, многие из которых проникли в зал заседания. В ожидании открытия съезда делегаты оживленно разговаривали между собой. Один из них, пожилой крестьянин, показывая на гвардейцев, спросил своего соседа: «А что, вот эти, с винтовками, тоже делегаты?» Тот ответил молчанием, опустив голову. В зале наступила тишина. В президиуме сидели генерал Каралов, горийский уездный комиссар Карцивадзе, меньшевистский комиссар Дзассохов А. и Тибилев Александр.

Председательствовавший Тибилев А. предоставил слово главе карательной экспедиции генералу Каралову.

Генерал начал перечислять все «грехи» Нацсовета — бойкот Учредительного собрания, срыв призыва в меньшевистскую армию, смещение меньшевистских комиссаров и т. д. Я, как работник Нацсовета, выступила вслед за Караловым и рассказывала о секретном распоряжении правительства Н. Жордания,

об аресте руководителей Нацсовета, что полностью противоречило содержанию речи Каралова. Я говорила по-осетински, но, по «просьбе» Каралова, повторила свое выступление на русском языке:

Вновь избранный Нацсовет в основном состоял из беспартийных.

Необходимо отметить, что с того момента, когда в 1917 году в Дзау на съезде впервые раздался голос женщины-осетинки, как равноправного члена общества, женщины революционной Юго-Осетии с оружием в руках отстаивали завоевания Великой Октябрьской социалистической революции, борясь за Советскую власть.

Трудовому осетинскому народу хорошо известны имена таких активных борцов за Советскую власть, как Вера Тибилова, Бабаева, Джиеова, Дзагинаева, Санакоева Ольга (Дуджи), Гаглоева Гамси, Томаева Н. Г., Джиеова Н. и многие другие.

После разгрома Нацсовета в 1919 году я уехала в Тифлис и устроилась учительницей железнодорожной школы. Здесь я впервые встретила с Гадиевым Михаилом (Цоман) Юрьевичем, работавшим тогда директором осетинской школы. В это время в Тифлисе находились братья Бутаевы Казбек и Инал, доктор Рамонов Евгений и Гарданов Михаил.

С Гадиевым М. Ю. у меня установились хорошие отношения. Он мне оказывал большую помощь в моей работе. К концу 1919 года в связи с установлением Советской власти на Тереке Гадиев и другие его товарищи — политэмигранты уехали во Владикавказ.

После подавления Юго-Осетинского вооруженного восстания 1920 года я выехала на Северный Кавказ, куда эмигрировало население Юго-Осетии, спасаясь от меньшевистской армии. Здесь я вновь встретила с Гадиевым М. Ю. Он был тогда наркомпросом. В связи с массовым заболеванием детей беженцев Юго-Осетии сыпным тифом и др. эпидемическими заболеваниями стали срочно организовываться детские дома. М. Гадиев направил меня на работу в один из них, там работал и Санакоев Джамбол. Условия работы в детдоме были очень

тяжелые. Например, чтобы занять топор для колки дров, потребовалось личное вмешательство нач. коммунхоза Гегечкори Саши.

Мне пришлось скоро покинуть детдом, так как была переведена в обком партии инструктором по работе среди горянок. Эта работа была связана с поездками в Ингушетию, Чечню, Осетию, Нальчик и др. Поездки эти иногда имели весьма неприятные последствия. Например, однажды в Ингушетии была похищена наш инструктор — русская девушка, и ее больше не нашли.

К этому периоду моей работы относится событие, оставившее глубокий след в моей жизни. В конце октября 1920 года женотделом Юго-Осетинской организации РКП(б) я была делегирована в Москву на Всероссийский съезд женщин. В эту поездку я три раза видела В. И. Ленина, слушала его доклад в Большом театре, видела его на похоронах Инессы Арманд и вместе с делегацией народов Востока была на приеме у него в Кремле.

Делегация народов Востока разместилась в одном здании с делегатами второго конгресса Коминтерна в гостинице «Москва». Москва в то время строго была нормирована и не могла организовать питание гостей. Суррогат черного хлеба и мясные блюда из конины были изысканным угощением делегатов.

Все заботы по устройству делегатов были возложены на коменданта общежития — американского коммуниста Пейч. Свободно владея русским языком, он вносил большое оживление в среду делегатов. Однажды в обычном порядке в утренние часы, проверяя охрану общежития, Пейч был поражен видом стоявших в охране красноармейцев, обутых в лапти из лыки. Выйдя из равновесия, он стал нервно говорить по телефону: «На что это похоже, что это вы прислали на вахту красноармейцев в лаптях, или мы намеренно хотим продемонстрировать перед иностранными делегатами нашу бедность». В это же время в Москве на Красной площади состоялись похороны американского журналиста Джона Рида, автора книги «Десять дней, которые потрясли мир» с предисловием В. И. Ленина.

Вернувшись из Москвы во Владикавказ, я, как делегат, отчиталась перед партийной организацией о поездке в Москву. Воодушевленная впечатлениями от поездки и встреч с Лениным, я с новой энергией взялась за лучшую организацию работы среди горянок.

К весне 1921 года во Владикавказ все чаще стали поступать сведения о начавшихся в Грузии восстаниях трудового народа против меньшевистского ига. Когда стало известно, что Красная Армия идет на помощь восставшим, во Владикавказе по инициативе С. М. Кирова стали формироваться отряды из революционных повстанцев в помощь частям Красной Армии. В первый организованный отряд записалась и я. Политическим руководителем отряда был Джатиев А. М.

Во второй половине февраля 1921 года отряд выступил из Владикавказа по маршруту Ардон—Зарамаг в Касарское ущелье. Нас тепло проводили товарищи и друзья. Абаев Александр, сняв со своих рук теплые перчатки, отдал мне, заметив, что пригодятся в пути. А Наркомздрав Носов дал мне бутылку коньяка.

Первую остановку с ночевкой сделали в Зарамаге. Оттуда выступили рано утром. Все время шли пешком в тяжелых зимних условиях, но усталости не чувствовали, так как наши мысли были направлены к одной цели — быстрее соединиться с частями Красной Армии и вместе с трудовым народом Грузии покончить с ненавистным меньшевистским господством.

Величественная красота Касарского ущелья приводила меня в восторг. Журчание реки Ардона где-то в глубине ущелья напоминало далекое, но родное Рукское ущелье и реку Лиахву. Пройдя Касарское ущелье, к вечеру 2 дня прибыли в сел. Закка и расположились в домах местных горцев. Газзаев Лади, Кулаев Сико и я решили пройти в Нар — в родной аул Коста Хетагурова. Остановились у семьи Мамиевых. Она приняла нас радушно, поделились с нами своим скудным ужином. Огонь в очаге поддерживался кизяком, и по всей сакле стоял кизячий аромат.

Природа здесь на землю не в меру поскупилась. За наименее земли сакли горцев построены прямо на скалах. С Касар-

ского ущелья до Южного склона главного Кавказского хребта природа поражает своей бедностью.

Отправившись из Закка, отряд шел через перевал. Подъем на перевал по глубокому снегу был тяжелым. Много из имевшихся при нас продуктов питания пришлось выбросить. Измотавшись, к вечеру достигли вершины перевала и продолжали свой путь. У подножья перевала было уже совсем темно. Мы все были встревожены опасностью возможных снежных обвалов и думали о правильном выборе дальнейшего пути.

По равнине идти было легче, но поблизости не было никаких населенных пунктов. Под утро вдаль на снегу увидели какие-то черные точки. Один из нас, оторвавшись от отряда, побежал вперед, обследовал их и во все горло крикнул: «Это колья от забора, мы, видимо, близко от населенного пункта!». Это приободрило нас, и мы уверенно продолжали свой путь в ожидании желанного отдыха.

На рассвете подошли к селу Кешельта и постучались в первый же попавший нам дом. Хозяин долго не открывал дверь. Узнав нас, начал просить не входить к нему в дом, так как только вчера снялся меньшевистский пост, а в соседних селах везде имеются меньшевистские посты. Он не поддавался на наши уговоры, мы, грубо отстранив его, вошли в избу. Оставив там все вещи и провизию, мы начали устраиваться на ночлег по домам местных жителей.

Когда немного отдохнули, подкрепились, несколько человек из отряда, отыскав в деревне молодого парня, пошли на розыски нашего товарища, ночью отставшего от отряда. Они скоро нашли его и вернулись обратно. Желая узнать о наличии меньшевистских постов в селах, расположенных на нашем пути, отряд отправил разведчиков. Они установили, что меньшевистские посты снялись почти со всех сел, а Красная Армия уже вступила в Грузию. Спокойно переночевав в Кешельта, мы рано утром пошли дальше, взяв направление на Цхинвал. По дороге перед нами раскрылась картина потрясающей нищеты и разрушения — всюду следы жестокой расправы меньшевиков с мирным населением Юго-Осетии.

В тот же день к вечеру мы спустились через Паро в Дзау.

Не дойдя до Кехви, подверглись обстрелу меньшевиков, засевших в башне. Ответным огнем отряда перестрелка быстро была ликвидирована. В Кехви нас встретил кавалерийский эскадрон Красной Армии под командой Казюлина. В тот же день мы прибыли в Цхинвал с представителями Красной Армии избрали Ревком, куда я вошла в качестве секретаря.

Работа ревкома проходила в исключительно сложных условиях. Остатки разбитой меньшевистской армии, скрываясь в окружающих грузинских селах, провоцировали беспорядки, распространяя среди крестьян ложные слухи о якобы готовящейся расправе над грузинами со стороны возвращающихся из эмиграции беженцев-осетин. В первые же дни в Ревком явилась делегация крестьян одного из ближайших сел (названия не помню) с жалобой на притеснения со стороны возвращавшихся из эмиграции осетин. Она заявила, что жители села вынуждены с детьми скрываться в лесу. При проверке этой жалобы на месте было установлено, что они жили благополучно и даже не думали ни о каком бегстве.

Когда руководящие партийные работники вернулись из Северной Осетии, был организован Окружной Ревком. Начали восстанавливать разрушенное меньшевиками хозяйство. Требовалась исключительно энергичная и оперативная работа партийных и советских органов, чтобы справиться с устройством прибывавшего из эмиграции населения области.

Родная страна радушно принимала замученных, истосковавшихся по родине беженцев.

ЮНИИ АН ГССР

**ВОСПОМИНАНИЯ УЧАСТНИКОВ ГРАЖДАНСКОЙ ВОЙНЫ
В ЮГО-ОСЕТИИ (1917—1921 ГГ.)**

Редакторы **С. Ш. Габараев** и **З. Н. Ванеев**

Техредактор **Н. С. Снукаев**

Художник **Ю. Г. Бигаев**

Корректор **Р. Е. Бекоева**

Сдано в набор 27. IX. 1957 г. Подписано к печати 2. XI. 1957 г.
Заказ № 826. Формат бумаги 60 x 92 см. Изд. листов 11,2. Печ-
чатных листов 14, 75. ЭТ С0302. Тираж 3000 экз. Цена 3 руб. 60 коп.

Сталинирская типография Грузглавиздата,
г. Сталинир, ул. Исака, 2.

